

BEHBUDIYNING SIRLI O'LIMI

Eshboyeva Dinora,

O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi,
Islomshunoslik yo'nalishi, 2-bosqich talabasi

dinoraeshboyeva23@gmail.com

***Annotatsiya:** XX asr jadidchilik harakatining yirik namoyondasi, yoshlarni ilmli va ma'rifatli bo'lishga undagan maorif arbobi Mahmudxo'ja Behbudiy butun hayotini xalqni ma'rifatli qilishga, davlatni mustaqil taraqqiyot yo'liga olib chiqishga harakat qilgan. Maqolada Mahmudxo'ja Behbudiyning vafot etishi tafsilotlari aks ettirilgan.*

***Kalit so'zlar:** Xoji Muin, Xojimurod Xudoyberdi, Qarshi, Shahrisabr, Sadiqjon, Ahmad, marsiya.*

MYSTERIOUS DEATH OF BEHBUDI

***Abstract:** Mahmudhoja Behbudi, a great representative of the 20th century Jadidism, an educationalist who encouraged young people to be knowledgeable and enlightened, spent his whole life trying to enlighten the people and lead the state to the path of independent development. The article discusses the details of the death of Mahmudhoja Behbudi.*

***Key words:** Khoji Muin, Khojimurad Khudoyberdi, Karshi, Shahrisabz, Sadiqjan, Ahmad, marcia.*

Mahmudxo'ja Behbudiy 1919-yili vafot etadi, ammo ushbu xabar Turkiston o'lkasiga bir yil (1920-yil) o'tgach ayon bo'ladi. 1921-yilda esa uning o'limi rasmiy e'lon qilinadi. Behbudiyning o'limiga bag'ishlab zamonasining ko'plab adabiyotshunos olimlari marsiya, dramalar va maqolalar yozadilar. Ularning ichidan biz uchun muhim bo'lgani Xoji Muinning "Mufti Mahmudxo'ja hazratlarining qanday

shahid bo‘lg‘onlig‘i va oning tomonidan yozilg‘an vasiyatnoma” maqolasidir. Ushbu maqola 1922-yil “Inqilob” jurnalining 1-sonida nashr ettiriladi. So‘ngra Sh.Turdiyev tomonidan 1988-yil 16-sentabrda “O‘zbekiston adabiyoti va san‘ati” haftaligida, J.Xudoyberdiyev tomonidan 1993-yilda “Milliy uyg‘onish” to‘plamida qaytadan chop etilib, keng jamoatchilik orasida haqiqat sifatida yashaydi.

Xoji Muinning yozishicha, Mahmudxo‘ja Behbudiy 1919-yil 25-martda Mardonquli Shomahmud o‘g‘li va Muhammadqul O‘rinboy o‘g‘li bilan Samarqanddan Buxoro sarhadiga o‘tgan, shundan so‘ng ularning qayerda bo‘lganligi haqida aniq ma‘lumotlar kelmaydi. Hattoki, ushbu masala yuzasidan xalq orasida har xil gumonli gaplar tarqaladi. “Haqiqat egilsa ham, sinmaydi” deganlaridek, Behbudiy haqidagi haqiqatlar tarix sahnalariga chiqib boshlaydi.

Xoji Muin ushbu maqolada asosan Xojimurod Xudoyberdi o‘g‘lidan kelgan ma‘lumotlarga suyanadi. Xojimurod Xudoyberdi o‘g‘li Buxoro inqilobi davrida Shahrisabz va Kitob shaharlarida ishlaydi, undan so‘ng Qarshi shahriga o‘tib, u yerda 6-7 oycha xizmat qiladi. Qarshidagi xizmat safari davomida Qarshi begligida bir necha vaqt “Mahramlik” xizmatida bo‘lgan 17 yoshli farg‘onalik Sodiqjondan Behbudiy va uning hamrohlarining o‘limi to‘g‘risida ma‘lumot olgan edi. Sodiqjon 2-darajali mahramlik vazifasida xizmat qilgan. Bekning 1-darajali mahrami va zindonboni Ahmad hamda Sodiqjonlar Behbudiyning suhbatidan bahramand bo‘lib, unga muxlis bo‘lib qoladi.

Mahmudxo‘ja Behbudiy va uning hamrohlari Shahrisabzga keladi va bu yerda qamoqqa olinadi. 2 oydan so‘ng esa Qarshiga jo‘natiladi, u yerda Ahmad va Sodiqjon bilan tanishadilar. Ikki mahram ham Behbudiyga muxlis bo‘lib qoladi. Ularning xohishlari bilan Tog‘aybek Behbudiy va uning hamrohlarni huzuriga chaqiradi va nega qamoqqa olinganini so‘raydilar. Behbudiy: “Biz Baytulloh ziyorat etmok uchun Samarqanddan chiqqan edik, yo‘lda Amir ma‘murlari “sizlar jadid, kofir va tilchi, deb bizni qo‘lg‘a oldilar. Taftish qilinsin, bizning gunohsizligimiz shoyad ma‘lum bo‘lur” – deganlar. Bek esa “sizlar rostan jadid, kofirsizlar. Baytullohni ziyorat qilish esa bir bahona bu yerdan ketish uchun” degan ma‘nodagi so‘zlarni aytadi. Ahmad bu haqsiz

gaplarga chiday olmaydi va “Taqdir. Ul bularning ishlarini haqiqatlab ko‘ring. Agar gunohlari sabab bo‘lsa, so‘ngra o‘lduring” deydi. Shunda Bek Ahmadning ham jadid kofir ekanligini aytib, zindonga tashlaydi. Ularni o‘limga hukm qilish uchun Amirdan yaqinda keladigan farmon bilan ularni o‘ldirishini aytadi. Shu paytda Behbudiy o‘rnidan turib, “Bizlar o‘limdan qo‘rqmaymiz. Balki haq yo‘lida o‘lmakni o‘zimiz uchun bir Sharaf deb bilamiz. Munday yo‘lda yolg‘iz biz o‘lmagan, balki ko‘p kishilar to‘g‘rilik va inqilob yo‘lida shahid bo‘lganlar”.

Sodiqjon bir necha kun o‘tgach amirdan bekka o‘lim haqidagi farmon kelganligini aytadi. Shunda Behbudiy o‘lim yaqinlashganini his qilib, vasiyatnoma yozadi va Sodiqjonga berish uchun Ahmadga beradi. Vasiyatnomaning oxiriga Mardonquli va Muhammadquli ham qo‘l qo‘yadi. Ushbu vasiyatnomadan so‘ng 3-4 kun o‘tib, ular o‘ldirishga buyurildi. Ular uchun bog‘dan qabr qazildi. Ularni o‘limdan oldin namoz o‘qiyotganda, jallodlar ularni namoz o‘qishga qo‘ymaydilar. Hattaoki, Behbudiyning boshini joynamoz ustida oladilar. Qolgan insonlarni ham o‘ldirib, ko‘mik yuborishadi. Qabrlari bilinmasin deb yer bilan tekis qilib tashlaydilar.

Mahmudxo‘ja Behbudiyning vafoti haqidagi yuqorida kelgan ma‘lumotlarni o‘z ko‘zi bilan ko‘rgan Sodiqjon ushbu voqealar yozib qo‘yadi. Ushbu ma‘lumotlarni Xojimurod Xudoyberdi o‘g‘liga ko‘rsatadi, u esa bu haqida “Maorif qurbonlari” dramasini yozadi. Xojimurod Xudoyberdi o‘g‘li so‘zlariga ko‘ra, 1920-yili 21-dekabrda Sodiqjon Amir tomonidan Shahrisabzda o‘ldiriladi. Shundan so‘ng Sodiqjon yozgan voqealar va vasiyatnomaning asl nusxasi yo‘q bo‘lib ketadi.

Mahmudxo‘ja Behbudiyning vafoti bag‘ishlab Fitrat, Ayniy, Ch‘lpon kabilar marsiyalar yozadi. Ayniy Behbudiyga bag‘ishlangan marsiyasida shunday yozadi:

Saning tarixi davroning, saning osori urfoning,

Saning noming, saning shoning jahon qoldiqcha qolmasmu?

Vatan avlodi yot etdi, sani hurmatda shod etdi

Va lekin intiqomingni ololurmi, ololmasmu?

Xulosa qiladigan bo‘lsak Mahmudxo‘ja Behbudiyning o‘limi tasodif emas, balki Qarshi begi tomonidan o‘ldirilgan. Shuningdek, ba‘zi kitoblarda ta‘kidlanganidek,

Behbudiyning o'limi 1919-yilning 25-martiga to'g'ri kelmaydi. Chunki 25-martda Xoji Muinning so'zlariga binoan ular Samarqanddan Buxoro sarhadiga o'tgan. Shundan so'ng ma'lum muddatdan so'ng Shahrisabzga keladi va deyarli ikki yarim oydan so'ng Qarshida vafot etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Qosimov B. Mahmudxo'ja Behbudi. Tanlangan asarlar. – Toshkent: Ma'naviyat, 1999. – 280 b.
2. Naim Karimov. Mahmudxo'ja Behbudi. Toshkent – 2010.
3. Zaynobidin Abdurashidov. Jadidlar. Mahmudxo'ja Behbudi. – T.: Yoshlar nashriyot uyi, 2022. – 156 b.
4. Qosimov B. Maslakdoshlar. – Toshkent: Sharq, 1994.
5. Dinora Eshboyeva. (2023). MAHMUDXO'JA BEHBUDIY ASARLARINING AHAMIYATI. Proceedings of Scientific Conference on Multidisciplinary Studies, 2(3), 83–86.
6. Dinora , E. (2023). MAHMUDXO'JA BEHBUDIY VA ISMOIL GASPRINSKIY. GOLDEN BRAIN, 1(8), 168–171.
7. Eshboyeva, D. (2023). MAHMUDXO 'JA BEHBUDIYNING "BIZNI KEMIRGUVCHI ILLATLAR" MAQOLASI HAQIDA. Collection of scientific papers «SCIENTIA», (March 10, 2023; Valencia, Spain), 177-178.